

3. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис / И. И. Ковтунова. – М.: Высшая школа, 1989. – 367 с.
4. Леся Українка. Вибрані твори: Поезії. Поеми. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1974. – 630 с.
5. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення / К. М. Плиско. – Х.: Основа, 1992. – 149 с.
6. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: [підручник] / О. Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
7. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – 515 с.

УДК 811.161.2'276.3/4

В. В. Явір

ЖАРГОНІЗОВАНИЙ ДИСКУРС: ДУХОВНИЙ ЗАНЕПАД ЧИ НОРМА?

Явір В. В. Жаргонізований дискурс: духовний занепад чи норма?

У статті йдеться про суспільно-політичні процеси кінця ХХ - початку ХХІ століття, які сприяли активізації усно-розмовних дискурсів у системі української національної мови. Акцентується на тому, що вербальна свобода в суспільстві призводить до невиправданого проникнення жаргону через розмовну мову на сторінки преси, на телебачення, у радіоефір і неминує спричиняє руйнацію нашого духовно-культурного простору.

Ключові слова: жаргон, дискурс, соціолект, духовний занепад.

Явір В. В. Жаргонизированный дискурс: духовный упадок или норма?

В статье рассматриваются общественно-политические процессы конца ХХ – начала ХХІ столетия, которые способствовали активизации устно-разговорных дискурсов в системе национального языка. Подчеркивается, что вербальная свобода в обществе способствует неоправданному проникновению жаргона через разговорную речь на страницы прессы, на телевидение, в радиоэфир и неизбежно ведет к разрушению нашего духовно-культурного пространства.

Ключевые слова: жаргон, дискурс, социолект, духовный упадок.

Javir V. V. Jargonized discourse: spiritual decline or norm?

The article deals with the political processes of the end of the ХХ - beginning of the ХХІ century which promoted activation of the oral – speech discourses in the national language system. The accent was made on verbal freedom in a society, which promotes unjustified penetration of a slang by colloquial speech on pages of press, on TV, in radio and inevitably conducts to destruction of our spiritual - cultural space.

Key words: jargon, discourse, socialekt, spiritual decline.

В українській культурі ще до недавнього часу мова сприймалася як національний скарб, який має функціонувати в межах жорстких прескриптивних приписів. Саме вони, на думку науковців, культурологів, громадськості, є тими надійними оберегами, що здатні захистити нашу мову від процесів суржикізації, асиміляції, розмивання її національних особливостей через потужний вплив іншої мови внаслідок деформацій мовної ситуації в Україні, успадкованих від колоніального минулого. Як еталонні, нормативні декретувалися класичні, художньо-белетристичні, наукові, публіцистичні та інші дискурси, що чітко вписувалися в канони одновимірної кодифікації. І ці приписи жодних принципів заперечень не викликають, оскільки в державотворчому процесі національній мові належить чи не найголовніша – об'єднувальна, консолідувальна – місія. Спільна мова є одним з тих головних чинників, які забезпечують солідарність народу і, відповідно, стабільність держави.

Між тим соціальна парадигма нашого, як і будь-якого іншого суспільства, багатовимірна, а отже, цілком закономірним є й функціонування багатьох соціолектів, так званих "корпоративних мов" (Л. Ставицька) із потенційною опозицією їх щодо мови офіційного вжитку. Як цілком слушно зазначає Л. Масенко, літературна форма мови не може формально функціонувати без постійного підживлення її з усно-розмовних джерел, у яких, власне, і відбувається реальне життя мови, постійний її рух [2, 23]. Мова – живий організм, нерозривно пов'язаний з усіма сторонами життя як суспільства загалом, так і окремого індивіда. Тому звуження сфери функціонування негативно позначається на її розвитку, що й підтверджують реалії 20-40-річної давнини.

Суспільно-політичні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століття сприяли активізації усно-розмовних дискурсів у системі української національної мови. Відчутним є зростання комунікативної потужності української мови в урбаністичному середовищі, теле- і радіодискурсі, у рекламних, політичних, наукових та інших дискурсах.

Нове покоління молоді, яке сформувалося за нових суспільно-політичних умов і реалізує себе в різних сферах життя (навчання, журналістиці, естрадно-пісенному та театральному жанрах мистецтва, правознавстві, політиці, бізнесі тощо), у сучасному українському культурному просторі відзначається свободою мовного самовираження. Ці усно-розмовні жаргонізовані дискурси з їх спонтанністю, експресивністю, байдужістю до мовного стандарту стають своєрідною модою в молодіжному середовищі. Як і в інших сферах суспільного життя, з'являється мода у відповідному соціолекті на вживання певних мовних одиниць, творення мовних моделей тощо. Молодь у неформальному спілкуванні витворює свій дискурс, тому що це "престижно, сучасно, оригінально" [5, 337]. Так, у сучасному молодіжному соціолекті ключовими є вокабуляри

бабки, блін, бой-френд, терл, дебіл, ефемка, кайф, прикол, лажса, лох, кльово, прикинь, злиняти, пофігіст, тачка, шеф, туфта, на халяву, ні фіга, чувак, стрьомно, давити клаву, на фіг та багато ін. Як бачимо, сучасна українська молодіжна субкультура витворює свій мовний світ, в основі якого знаходиться опозиція "не так / так як усі", проглядається певне іронічно-зверхне сприйняття дійсності через "свою" мовну картину світу. Оскільки в українській, як і в слов'янській культурі загалом, жаргонізований дискурс, безумовно, не вписується в контекст літературних норм, з цих позицій він розглядається багатьма науковцями як такий, що є позанормативним, якому "немає місця у мовленні культурних людей" [6, 11]. Культивування саме такого підходу до жаргонізованих висловлювань сформувало погляд на цей субстандарт як на "матерію низьку, словесне хуліганство" [1, 83]. Протилежний погляд висловлює дослідниця українських соціолектів як лінгвальних феноменів Л. Ставицька. Авторка переконана, що соціальні діалекти "структурують відповідні мовні картини світу й унаочнюють механізми пізнання цього світу певним соціумом [3, 11]. Дослідниця розглядає їх як органічний компонент у системі кожної розвиненої національної мови: "Сам факт існування цих субкодів з альтернативним щодо їх стандарту лексико-фразеологічним рядом – знак соціальної повноцінності мови" [3, 11]. Право на існування інших лексико-семантичних систем, своєрідних "підмов", соціально маркованих і стилістично знижених поряд з літературною нормою визнають і такі дослідники української жаргонології, як О. Горбач, Й. Дзензелівський, В. Винник, Л. Масенко.

Поняття *жаргон* нерідко ототожнюють з будь-яким відхиленням від літературної норми: *розмовне слово, вульгаризм, непристойна, лайлива лексика, мат* тощо. Незважаючи на те що демаркаційні межі між названими лексичними групами розмиті, а дефініція самого поняття *жаргон* почасти супроводжується ремаркою "грубе", "словесне хуліганство", таку оцінку, очевидно, помилково було б уважати прерогативою української лінгвокультури. М. Жовтобрюх розглядає жаргонізми як "специфічну лексику сучасної української літературної мови, що властива окремим соціальним групам" [4, 203]. Подібне розуміння жаргонізмів подав і В. Винник, який називає жаргонізми одним із різновидів соціальних діалектів, що "відрізняються від загальноновживаної мови використанням специфічної експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, фразеології, іноді й особливостями вимови" [5, 167]. Отже, виходячи з розуміння жаргону як особливої відкритої емоційно-експресивної підсистеми в сучасній українській мові, маємо визнати факт її закономірного існування, не ототожнюючи з іншими мовними реаліями – арго, вульгаризмами, матом тощо.

Інша річ – сфера побутування жаргонізованих дискурсів в українському лінгвокультурному просторі. Де має проходити межа

прийняттого / неприйняттого? Очевидно, у пошуках відповіді необхідно взяти до уваги такий аспект, як сфера фуакціонування, а відтак окреслити функції розмовної і публічної мови. Розмовна мова реалізується здебільшого в усній формі і є перш за все основним засобом комунікації, забезпечуючи сфери спілкування на рівні територіальних і соціальних діалектів, побуту, фольклору тощо. Вона характеризується низьким рівнем стандартизації, досить високим ступенем емоційно-експресивного навантаження, індивідуалізацією, максимальною реалізацією суб'єктивної оцінки і т. ін. Тому жаргонізовані дискурси для розмовної мови є явищем звичайним, і однозначно розглядати їх як віддзеркалення недостатнього вияву морально-освітнього чи культурного рівня їх творців немає підстав. Це засвідчують і тексти андеграундової белетристики, наприклад: *"Спілкування з вашою цільовою аудиторією просто грузить, ці діти, вони просто запресовані ідеологією і пропагандою – наприклад, коли вони курять дран, вони ж не просто курять дран, вони займають певну соціальну позицію, твою матю, і з ними треба рахуватися; коли вони слухають якусь музику, вони обов'язково закладають у це якусь ідеологічну концепцію; вони мені говорять, ти ж ось, чувак, – за всім, що ти говориш, теж: стоїть певна позиція..."* (С. Жадан). Як покоління глобалізаційної дійсності, ця молодь витворює свій світ, заповнений, на перший погляд, безліччю непотребу одноразового вжитку – компактними, пивними бляшанками, наркотиками, рекламними публікаціями і т. ін. Водночас вони освічені, кваліфіковані, автономні. І, на диво, зберігають почуття власної гідності.

Інша річ – публічна мова. Вона є різновидом літературної, загальнообов'язкової на всьому просторі її функціонування, і використовується як форма спілкування мовця з колективним слухачем, реалізуючись в усній і писемній формах. Такі жанри публічної мови, як судові промови, коментарі теле- і радіожурналістів, виступи державних і політичних діячів, лекторів, екскурсоводів тощо мають відповідати загальнонаціональним стандартам, високому рівню мистецтва публічного спілкування. Ці ж критерії притаманні і мові ЗМІ як одному з жанрових різновидів публіцистики, якому властива експресивність вислову для досягнення максимального впливу на читача чи слухача. У журналістиці задля цього використовують різні засоби – удало обіграній фразеологізм, прийоми афористичності в заголовках, ремінісценції з відомого класичного твору і т. ін.

Разом з тим поширення останнім часом вербальної свободи в суспільстві призводить до невинного проникнення жаргону через розмовну мову на сторінки преси, на телебачення, у радіоефір. Так, жаргонізмами рясніють шпальти таких відомих багатотиражних часописів, як "Голос України", "Дзеркало тижня", "Україна молода" та багатьох інших. Ось кілька прикладів безпрецедентного використання жаргонізмів у

заголовках і текстах: *"Фальсифікат без "ксиви" і при ній; Блін!; Мораль, блін!; Прикинь, який готичний прикид!"* – підпис під фотокарткою; *"Я потім просив би, щоб більше цей "прикол" не повторився. І якщо б таку лавочку закрили, то я б і не переживав"* – ідеться про нагородження акторів; *"Тут може бути дуже кайфово; Зранку й до вечора оцінюємо українських "звїозд" вашими очима"; "Вовчику, ти ж полегше з м'ячем, там же пацани дудки пишуть"* – музиканти оркестру Національної філармонії записують свої партії; *"Приколи – Синку, що ти читаєш? – "Тисяча – і одна ніч"! – Ні фіга собі розцінки..."* (З газет). Якщо жаргонізовані дискурси читацьких кореспонденцій, інтерв'ю адресатів певним чином пояснюються особливостями їхнього індивідуального мовлення, то жаргонізовані коментарі фахових журналістів є, на наше переконання, явищем неприпустимим. Чим можна пояснити такі, скажімо, висловлювання журналістів у пресі й на телеканалах: *"А, приміром, "ментів", котрі "наїхали" на фірму Ахметова "Люкс", – взяли "до нігтя", порушивши за фактом використання БТРа кримінальну справу"* (Д. Лиховій, "Україна молода", 15.09.05); із коментаря відомого журналіста: *"Конституція України накривається мідним тазом"; "Політична система України накривається мідним тазом"; "Єхануров має шанс пролетіти (не бути обраним), як шматок фанери над Парижем"* ("5-й канал", 19.09.05); *"Мало не всі учасники майбутніх парламентських перегонів шукають ще і ще щось таке, що могло б "прижучити конкурентів"* ("Голос України", 17.09.05)? У таких невинувато жаргонізованих журналістських дискурсах однозначно проглядається невідповідний і фаховий, і морально-етичний їхній рівень, який працює, крім того, і на пониження соціального престижу мови. Очевидно, таке вільне поводження з мовним ресурсом формується в журналістському корпусі під впливом безпрецедентних висловлювань окремих політиків, державних діячів, жаргонізоване мовлення яких сприймається як знаки криміналізації мовної свідомості сучасного соціуму, а також як віддзеркалення мовної особистості самих авторів таких дискурсів: *"Знаємо, як пацаны гоняют деньги"* (О. Рибачук) – про стосунки високих чиновників у криміналізованому світі; *"Им (певній політичній силі) отвели роль "стоять на шухере"* (Петро Симоненко); *"Скандал навколо Нікопольського феросплавного... назвав спробою "передати підприємство з рук однієї шайки в руки іншої шайки"* ("Дзеркало тижня", 10.09.05); *"Рішення має бути таке, що "всі повинні піти з пляжу"* ("Україна молода", 13.09.05) – ідеться про звільнення чиновників високого рангу; *"Потім були слова Романа Безсмертного в ефірі "Інтеру" про те, що "в нас дуже багато політиків прилетіли в політику на мітлі"* ("Україна молода", 15.09.05); *"Эти казлы нам мешают"* ("Дзеркало тижня", 19.10.04).

Безумовно, сучасний комунікативний дискурс і в публічному, і в розмовному спілкуванні максимально прагматизований. У ньому мало образності, розмовні висловлювання рясніють висловами на кшталт *Слиш; Блін; Кароче*. Їх активізації сприяє, зокрема, і спілкування за допомогою електронних засобів зв'язку. Однак співвідношення між унормованою літературною мовою нації і усним народним мовленням має бути збалансованим. Лише за такої умови мова може найповніше розвинути і розкрити свої виражальні ресурси. Між національною мовою, національною свідомістю, а отже, і рівнем духовного розвитку особистості, як і суспільства загалом, існує тісний зв'язок. І деформації на одному з рівнів неминуче спричиняють руйнацію нашого духовно-культурного простору.

Література

1. Елистратов В. С. Русское аргю в языке, обществе и культуре / В. С. Елистратов // Русский язык за рубежом. – 1995. – № 1. – С. 83.
2. Масенко Л. Мова і політика / Лариса Масенко. – К.: Соняшник, 1999. – С. 23.
3. Ставицька Л. Аргю, жаргон, сленг / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – С. 11.
4. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 438 с.
5. Українська мова: Енциклопедія / [упорядн.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін.] – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 177–337.
6. Филин Ф. П. О структуре современного русского литературного языка / Ф. П. Филин // Вопросы языкознания. – 1973. – № 2. – С. 11.